

PETROVICS ISTVÁN

Orgyilkosok Temesvárott: merénylet I. Károly király ellen

Az 1300 augusztusában a Magyar Királysághoz tartozó Dalmáciába érkező tizenkét éves trónkövetelőnek, az Anjouk nápolyi ágából származó későbbi I. Károly magyar királynak igen hosszú és rögös utat kellett megtennie addig, amíg végre az ország tényleges uralkodója lett. Az utolsó Árpád-házi király, III. András 1301 januárjában bekövetkezett váratlan halála kétségtelenül sokat javított Károly kilátásain, de a neheze még csak ezután következett. Károlynak tudniillik felül kellett kerekednie riválisain, a cseh Přemysl családbeli II. Vencel fián, az ifjú Vencelen, aki kezdetben a magyarországi világi előkelők zömének támogatását élvezte, illetve a bajor Wittelsbach-dinasztiához tartozó Ottón, s le kellett győznie az ország sorsát döntő módon meghatározó tartományurakat is.¹ Ennek a hosszú és nehéz küzdelemnek az első szakasza 1310. augusztus 27-én zárult le. Ekkor került sor ugyanis Károly harmadik, immár törvényes koronázására. Ez pedig csak úgy vált lehetővé, hogy erre az időre a másik két királyjelölt kiszorult a politikai küzdőtérrel – Vencelt helyzetének kedvezőtlenre fordulása miatt apja 1304-ben hazavitte Csehországba, Ottót pedig Kán László erdélyi vajda 1307-ben fogságra vetette –, s a Károly érdekében rendkívül energikusan fellépő Gentilis pápai legátus, aki az egyházi fenyíték alkalmazásától sem riadt vissza, rá tudta venni a tartományurakat arra, hogy Károlyt ismerjék el királyuknak.²

¹ ENGEL PÁL: I. Károly.; KRISTÓ GYULA: Vencel.; KRISTÓ GYULA–VALACZKAI LÁSZLÓ: Ottó. In: Korai magyar történeti lexikon (IX–XIV. század). Főszerk. KRISTÓ GYULA. Szerk. ENGEL PÁL, MAKK FERENC. Bp. 1994. (a továbbiakban: KMTL) 330–331., 516–517., 424–425.

² CSUKOVITS ENIKŐ: Gentilis. In: KMTL 232. I. Károly pozícióinak erősödését jelzi egyebek között az 1307. október 10-én megtartott rákosi országos gyűlés, az 1308. november 10-én a Pilis megyei Kékesen megkötött egyezmény, az 1308. november 27-én Pestre összehívott országos gyűlés, valamint a budai Nagyboldogasszony-templomban 1309. június 15-én lezajlott második koronázás. Vö. KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–MAROSI ERNŐ: Károly Róbert emlékezete. Bp. 1988. 18–20., 71–72., 77–84. Fontos megemlíteni továbbá, hogy Gentilisnek igen nagy szerepe volt abban is, hogy az általa még 1309-ben kiközösített Kán László erdélyi vajda – ígéretének többszöri

I. Károly azonban nem elégedett meg a névleges hatalommal, s így 1310 után szükségszerűen összetűzésbe került az oligarchákkal, akik közül többen egyébként is csak látszólag hódoltak be neki. Ebből fakadóan a hatalomért folytatott küzdelem második szakaszára a fegyveres összecsapások sorozata nyomta rá a bélyegét, amely az utolsó „kiskirály”, Babonics János 1323-ban bekövetkezett leverésével ért véget. Az 1301 és 1323 közé eső időszak politikai és katonai eseményeivel, illetőleg magával a tartományúri berendezkedéssel az utóbbi három évtizedben számos munka foglalkozott.³ Közülük a továbbiak szempontjából külön kiemeljük Engel Pál 1988-ban megjelent hiánypótló tanulmányát, amelyben a szerző igen tekintélyes mennyiségű, addig kiadatlan oklevelet is átvizsgálva rendkívül részletes elemzést adott I. Károlynak az oligarchák elleni küzdelméről, illetve az 1310–1323 közötti periódus eseménytörténetéről.⁴ Engel tanulmányának megjelenése után látott napvilágot

---

megszegése után – 1310 nyarán végül visszaadta a Szent Koronát, s így 1310. augusztusának végére I. Károly törvényes megkoronázásának minden akadálya elhárult. Vö. PETROVICS ISTVÁN: Kán László. In: KMTL 397.

³ KRISTÓ GYULA: Csák Máté tartományúri hatalma. Bp. 1973.; Uő.: Csák Máté. Bp. 1986.; Uő.: A Kőszegiek tartományurasága. Vasi Szemle 1975. 251–268.; Uő.: Kán László és Erdély. Valóság 1978/11. 83–96. Utóbb mindkettő megjelent: KRISTÓ GYULA: Tanulmányok az Árpád-korról. Bp. 1983. 241–299.; Uő.: A rozgonyi csata. Bp. 1978. A tartományuraságra átfogó jelleggel I. KRISTÓ GYULA: A feudális széttagolódás Magyarországon. Bp. 1979. 139–212.; Uő.: A tartományúri hatalom. In: MAKK FERENC (szerk.): Fejezetek a régebbi magyar történelemből II. Bp. 1985. 71–85. Vö. még: SZÚCS JENŐ: Az utolsó Árpádok Bp. 1993. 279–344.; PETROVICS ISTVÁN: Tartományuraság. In: KMTL 663. A katonai cseményekre I. KRISTÓ GYULA: Az Anjoukor háborúi. Bp. 1988. 9–66. A legfrissebb szakirodalomból megemlítenéd: KIS PÉTER: Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13–14. század fordulóján. In: TUSOR PÉTER (szerk.): R. Várkonyi Ágnes Emlékkönyv. Bp. 1998. 57–78.; KRISTÓ GYULA: Nápolytól Temesvárig. Károly Róbert útja a hatalomhoz. Szeged. A város folyóirata. 1998/12. 18–21.; Uő.: Adatok a fiatal Károly Róbert külföldi kapcsolataihoz. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica. CIX. Szeged 1999. 13–19. A XIV. század eleji Károly-párti főurakra I. Uő.: I. Károly főúri elitje (1301–1309). Századok 1999. 41–61. Az Anjou-kor átfogó értékelésére I. BERTÉNYI IVÁN: Magyarország az Anjouk korában. Bp. 1987.

⁴ ENGEL PÁL: Az ország újragyicsítése. I. Károly küzdelmei az oligarchák ellen. (1310–1323) Századok 1988. 89–145. Engel az 1310–1323 közötti periódus történéseit sajátos módszert alkalmazva próbálta meg rekonstruálni: nem kisebb szakaszok elemzésére, hanem „a korszak egész politikai történetének együttes és módszeres” feldolgozására vállalkozott, az egyes események időmghatározásánál pedig a kiadott és kiadatlan oklevelek információi mellett messzemenően támaszkodott az itinerárium, illetve az archontológia nyújtotta adatokra. Ugyanakkor hangsúlyozta:

az Anjou-kori Oklevéltár I–V., illetve VII. kötete. Ezek a kötetek a címükben szereplő évkör(ök)ből a teljes okleveles anyagot tartalmazzák – regeszták formájában.⁵ Magunk az alábbiakban nem Engel Pál tanulmányának és az Anjou-kori Oklevéltár vonatkozó kötetekben található okleveles anyagnak az összevetésére vállalkozunk, hanem csupán csak egy adalékot szeretnénk hozzátenni a szóban forgó időszak politikai történetéhez. Erre Temesvár középkori történetének kutatása kapcsán akadtunk. Ugyan egy korábbi munkánkban már felhívtuk a figyelmet erre az eseményre, mégis úgy véljük nem haszon nélküli ennek a kérdésnek az alaposabb körüljárása.⁶

Túlzás nélkül állíthatjuk: I. Károly élete gyakorlatilag attól a pillanattól kezdve veszélyben forgott, hogy trónkövetelőként Magyarországra érkezett. A közállapotok riasztó romlását, a gyilkosságok elszaporodását híven tükrözik az 1307 májusában a Komárom megyei Udvardon megtartott provinciális zsinat

---

bár nem állott módjában az 1310–1323 közötti időszakra vonatkozó teljes levéltári anyag átnézése, határozottan arra törekedett, hogy lényeges információt tartalmazó oklevél ne kerülje el a figyelmét. Ebből adódóan nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy közreadott megállapításait „bizonyára sokban fogja módosítani, kiegészíteni vagy éppen cáfolni az a szerencsés kutató, akinek módja lesz egyszer a majdani Anjou-kori Oklevéltár teljes anyaggyűjtésére támaszkodni.” Engel munkájához függelékként egy kronológiai áttekintést is készített, valamint közreadta I. Károly új szempontok alapján elkészített itincráriumát az 1310–1323 közötti időszakból. Megjegyezzük továbbá, hogy Engel az 1310–1323 közötti időszakot három alperiódusra osztotta: I.: 1310–1314 vége, II.: 1314 vége–1318 vége, III.: 1319–1323.

⁵ Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387. (a továbbiakban: A.Okt.) I. 1301–1305. Szerk. KRISTÓ GYULA. Bp.–Szeged 1990.; A.Okt. II. 1306–1310. Szerk. Uő. Bp.–Szeged 1992.; A.Okt. III. 1311–1314. Szerk. Uő. Bp.–Szeged 1994.; A.Okt. IV. 1315–1317. Szerk. Uő. Bp.–Szeged 1996.; A.Okt. V. 1318–1320. Szerk. Uő. Bp.–Szeged 1998.; A.Okt. VII. 1323. Szerk. BLAZOVICH LÁSZLÓ, GÉCZI LAJOS. Bp.–Szeged 1991. (Az A.Okt. cserében a továbbiakban az adott regeszta számára utalunk.) Az 1321–1322. évekre vonatkozó okleveleket tartalmazó kötet munkálatai a jelen tanulmány készítésekor még folyamatban voltak. Vö. ZOLTÁN KORDÉ: Le Recueil des chartes Hongroises de l'époque des Anjou (Anjou-kori Oklevéltár). Bibliothèque de l'École des chartes. Tome 149. Paris–Genève. 1991. 131–133.; ANDREW AYTON: Anjou-kori Oklevéltár. Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia 1301–1387. The English Historical Review. Vol. CX. No. 439. 1995. 1243–1245.; TÓTH ILDIKÓ: Az Anjou-kori Oklevéltárról. Századok 1999. 207–210.

⁶ ISTVÁN PETROVICS: The fading glory of a former royal seat: the case of medieval Temesvár. In: BALÁZS NAGY–MARCELL SEBŐK (eds.): The Man of Many Devices, Who Wandered Full Many Ways. Festschrift in Honor of János M. Bak. Bp. 1999. 530–531.

határozatai. A végzéseket kihirdető Tamás esztergomi érsek az uralkodóval kapcsolatosan VIII. Bonifác pápa oklevelére hivatkozva a kiközösítés és *interdictum* büntetését helyezte kilátásba mindazokkal szemben, akik nem engedelmeskednek Károlynak, s nem ismerik el őt királyuknak.⁷ A Gentilis által Magyarország helyzetének javítása céljából 1308 decemberének elejére összehívott budai zsinat határozatai között pedig egy végzés kimondottan az uralkodó személyének sérthetetlenségéről rendelkezik. Mivel a zsinaton Gentilis azt is elérte, hogy a klerikusok kiváltságát kiterjesszék Károlyra, így a király *immunitas*-áról szóló végzés a leg súlyosabb világi és egyházi büntetéseket helyezte kilátásba az uralkodóra kezét emelőkkel szemben.⁸ Különösen kritikus volt az 1310–1323 közötti időszak, amikor a Károlynak korábban behódolt kiskirályok közül többen, semmibe véve a zsinati határozatokat, nyíltan az uralkodó ellen fordultak. Ráadásul, mint példának okáért Borsa Kopasz és Beke, nem is egy alkalommal. És persze nem csak a leghatalmasabbak, hanem a náluk szerényebb javakkal rendelkezők is. Az utóbbiak között találjuk Petenye fia Pétert, akiről az alábbiakban bővebben kívánunk szólni.

Az ismeretlen eredetű, de nagy múltra visszatekintő és előkelőnek számító Zemplén megyei családból származó Petenye fia Péter, leszámítva egy 1263-ban keletkezett hamis oklevelet, 1283-ban tűnik fel az írott forrásokban. Ennek ellenére életének alakulását jobbára csak a XIV. század második évtizedében tudjuk nyomon követni.⁹ Birtokai, amelyeket részben örökölt, részben pedig

⁷ Az udvardi zsinat végzéseinek szövegét I. FERDINANDUS KNAUZ–LUDOVICUS CRESCENS DEDEK: Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III. Strigonii 1874–1924. II. 570–574. A határozatokat tartalmazó oklevél regesztája: A. Okl. II. 172.

⁸ Acta legationis cardinalis Gentilis. Gentilis bíbornok magyarországi követségének okiratai 1307–1311. Bp. 1885. 268–297. A király személyének sérthetetlenségéről rendelkező végzés a 272–273. oldalakon található.; Vö. még A. Okl. II. 501.

⁹ GEORGIUS FEJÉR: Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI. Budae 1829–1844. (a továbbiakban: CD.) IV/3. 155–156. Vö. Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II/1. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE. Bp. 1923–1943.; II/2–3. Szerk. SZENTPÉTERY IMRE, BORSA IVÁN. Bp. 1961. 1818. Az 1283. évi oklevél részletét l. uo. 3258. A Petenye fia Péter személyével kapcsolatos irodalomból a legfontosabbak: KRISTÓ GYULA: A feudális széttagolódás, i.m. 143., 146–148., 158., 159., 169., 186., 189., 194., 197., 206–208.; UŐ.: Az Anjou-kor háborúi, i.m. 47–48., 52., 56., 58.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 89–146.; UŐ.: Péter 3. In: KMTL 545–546. Fontos megjegyezni, hogy Kristó a tartományurak közé sorolja Petenye fia Pétert, Engel azonban nem. Itt utalunk arra, hogy az említett két történész kutatási

maga szerzett, a Gyepüelvéen feküdtek. Az 1316. év végén történt király elleni lázadása előtt fontos várak voltak a kezén (Barkó, Bodrogszög, Borostyán, Gönc, Jeszenő, Regéc), s szolgálatainak elismerésül I. Károly Petenye fia Pétert zempléni, ungi, majd regéci ispánnak nevezte ki.¹⁰ Legjelesebb cselekedetének emlékét egy 1312. április 12-én kelt királyi oklevél őrizte meg.¹¹ Ebből kiderül, hogy valamikor a fenti időpontot megelőzően Aba nembeli Amadé nádor fiai, János, Miklós, Dávid és László több, név szerint megnevezett szerviensekkel I. Károly sárospataki *hospeseire* támadtak és el akarták pusztítani őket. Céljukat azonban, elsősorban Petenye fia Péter és néhány Baksa nembeli nemes¹² hősiességüknek köszönhetően nem tudták elérni. Az I. Károly érdekeiért harcoló Petenye fia Péter, csakúgy mint több szerviense, maga is súlyosan megsebesült ebben az összecsapásban. Ráadásul 100 márkányi anyagi veszteség is érte. Ez azonban még nem minden. A balsiker miatt feldühödött Amadéfiak egyike, Miklós mester többedmagával ugyanis rárontott Petenye fia Péter Gálszécs nevű birtokára és felprédálta azt. A rombolás során az enyészet martalékvá lett a Péter által Gálszécsen emelt templom, amelyből az összes fellelhető javakat elrabolták, s az a ház is, amelyben Péter felesége tartózkodott. Péter egyik rokonát is megölték, s hozzávetőleg 1000 márkányi kárt okoztak neki.¹³ Petenye fia Péter helytállása természetesen nem maradt viszonzatlan Károly részéről. A szépen induló pályafutás azonban hamarosan derékba tört.

---

eredményei Petenye fia Péterrel kapcsolatosan más pontokon is némiképp eltérnek egymástól.

¹⁰ ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája 1301–1457. I–II. Bp. 1996. I. 219., 241., 273., 283., 285., 320., 333., 399. A felsorolt várakra l. még FÜGEDI ERIK: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Bp. 1977. 104., 111–113., 138., 145–146., 181.

¹¹ NAGY IMRE–NAGY GYULA: Anjoukori Okmánytár. Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis I–VII. (a továbbiakban: AO.) Bp. 1878–1920. I. 254–256., A.Okt. III. 123. Vö. KRISTÓ GYULA: A rozgonyi csata, i.m. 69–70.

¹² I. Károlynak egy 1312-re datálható, de 1355. évi tartalmi átiratból ismert oklevele szerint Baksa nembeli Tamás fiai, László és Dancs visszavették azt a zsákmányt, amit a Sárospatakra támadó Amadéfiak szereztek. A.Okt. III. 417. Károlynak egy másik, 1323. július 18-án kelt oklevele ebben a vonatkozásban még arról is tájékoztat, hogy az elrabolt javak visszaszerzésével próbálkozó Baksa nembeli Lászlót az Amadéfiak elfogták és az uralkodó megérkezéséig Kassán fogságban tartották. Ezen túlmenően az Amadéfiak feldúlták László és Dancs birtokait, s összességében 1000 márkányi kárt okoztak nekik. A.Okt. VII. 369.

¹³ ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 100.

I. Károly 1317. január 2-án kelt oklevele már hűtlenként említi Pétert, akitől az uralkodó éppen pálfordulása miatt kobzott el számos Zemplén megyében fekvő birtokot, s adományozta azokat kipróbált hívének, Ákos nembeli Mikcsnek.¹⁴ Petenye fia Péter lázadásáról a legrészletesebben egyébként nem a fenti, hanem I. Károly 1321. február 10-ei oklevele szól.¹⁵ Ez számos ponton megerősíti, illetve kiegészíti az 1317. évi oklevél információit. Így világossá válik, hogy Borsa Kopasz és Petenye fia Péter a halicsi testvérfejedelmek valamelyikét, Andrejt vagy Levet akarta felléptetni I. Károllyal szemben: Péter „... birtokáról orosz földünkre utazott, királyi méltóságunknak és felségünknek kárt akarván okozni, a herceget, akit életünk idejére királyi diadémunkkal ékesítettünk, megkísérelte ellenünk vezetni, de ez egyáltalán nem sikerült.”¹⁶ Az oklevél arra is kitér, hogy Petenye fia Péter később Mojs fia Mojs oldalán Erdélyben harcolt Debreceni Dózsa ellen, akit I. Károly az erdélyi részek „állapotának megjavítása érdekében” küldött sereggel a királyság keleti felébe.¹⁷ Az 1321. évi oklevélben I. Károly külön hangsúlyozta: Petenye fia Péter „kárhozatos önhittségtől eltelve nem rettent vissza annak figyelmen kívül hagyásától, hogy akik természetes urukkal fordulnak szembe, azok, magától értetődően, az isteni rendelésekkel szegülnek szembe.” I. Károly elkerülhetetlennek tartotta korábbi híve megbüntetését, mert úgy vélte, hogy „ez a helytelen tett a más hasonlókat

¹⁴ AO. I. 411–413.; A.Okt. IV. 385. Az oklevél arról tájékoztat, hogy Petenye fia Péter, letérve a hűség útjáról, Borsa Kopasz volt nádorhoz csatlakozott, s részt vett annak minden, az uralkodó ellen indított akciójában. Péter a király hívei közül különösen sok kárt okozott Ákos nembeli Mikcsnek, akinck egyik szerviensét meg is ölte, másokat pedig börtönbe vetett. I. Károly főként azt nehezményezte, hogy Borsa Kopasz és Petenye fia Péter ellene és a királyság ellen idegen fejedelmek segítségét kérték, s külföldi erővel akarták a király, illetve az ország ellen támadni (*...potenciam extraneam in nos et in regnum nostrum... introducere volens...*). Ákos nembeli Mikcsre l. ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája, i.m. II. 9.; Uő.: Az ország újraegyesítése, i.m. passim; PETROVICS ISTVÁN: Mikcs. In: KMTL 456.

¹⁵ CD. VIII/2. 292–295.; KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC–MAROSI ERNŐ: Károly Róbert emlékezete, i.m. 123–124. A szóban forgó oklevelet I. Károly 1323. július 19-én átírta és megerősítette. CD. VIII/2. 432–434., A.Okt. VII. 370.

¹⁶ CD. VIII/2. 293. ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 114. A halicsi testvérfejedelmek, Andrej és Lev, IV. Béla dédunokái voltak. KRISTÓ GYULA–MAKK FERENC: Az Árpád-ház uralkodói. Bp. [1995.] 263. Vö. még FONTMÁRTA: Halics, Halics fejedelmci. In: KMTL 252–253.

¹⁷ CSUKOVITS ENIKŐ: Dózsa. In: KMTL 172. Dózsa 1318 és 1321 között töltötte be az erdélyi vajdai tisztelet. Vö. KOLÓ-SZUJÓ EDIT: erdélyi vajdák. In: KMTL 193.; ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája, i.m. I. 11.

merészleők számára” követendő példává válhat. Ezért báróinak és főpapjainak tanácsára megfosztotta Petenye fia Pétert Borostyán várától és a hozzá tartozó birtokoktól.¹⁸ Petenye fia Péter félreállításában, várainak elfoglalásában a legfontosabb szerepet Ákos nembeli Mikcs és Druget Fülöp, I. Károly szepesi és sárosi ispánjai játszották.¹⁹

A fenti adatok jobbára ismertek voltak már a korábbi kutatás számára is. Arra azonban Engel Pál hívta fel a figyelmet, hogy az 1316. év bizonyos értelemben fordulópontnak tekinthető I. Károly pályafutásában. Ennek az évnek az első felében Károly ugyanis fényes katonai győzelmet aratott Kőszegi János felett, akinek tartományát ennek következtében gyakorlatilag megsemmisítette. A király ettől kezdve hasonló diadalokra törekedett.

Az említett, 1316. évi hadjárathoz kötődik I. Károly és a Borsák viszonyának újbóli megromlása. Károly tudniillik általános felkelést hirdetett a Kőszegiek ellen, ám Borsa Kopasz és Beke ebben a katonai akcióban nem óhajtott részt venni. Károly válaszul letette Bekét a tárnokmesteri posztról, és helyébe régi, kipróbált hívét, Aba nembeli Nekcsei Demetert állította. A Borsák erre felkeltek a király ellen. Kopasz és Beke 1314-ben már egyszer szembefordult I. Károssal, de a király akkor gyorsan felszámolta mozgalmukat: az uralkodó követe és a Borsák 1315. február 14-én már meg is kötötték a békét Váradhegyfokon. I. Károly ugyan ez alkalommal még „visszafogadta kegyelmébe” a korábban őt támogató Kopaszt és Bekét, de hatalmukat jelentősen megnyirbálta.

---

¹⁸ Az 1321. évi oklevél név szerint felsorolja a borostyáni várhoz tartozó birtokokat: Szécs, mindkét Bacskó, Kreplye, három Visnyó, Polyánka, Chena, Petrusfalva, Parnó, Kohány, Gerenda, Zebegnő, Albény, Tarna és Kincsesandrásfalva. A szóban forgó oklevélből az is kiderül, hogy I. Károly a borostyáni várat a hozzá tartozó birtokokkal együtt cserébe a Baksa-rokonságnak adta. Vö. ENGEL PÁL: Magyarország világi archontológiája, i.m. I. 285.

¹⁹ Borostyán, Bodrogszög és Barkó várakat Ákos nembeli Mikcs foglalta el komoly áldozatok árán. AO. II. 36–39. I. Lajos 1342. szeptember 23-án kelt oklevele szerint Mikcs a váraiból „telhetetlen vadállat” (*insaciabilis bestia*) módjára pusztító Pétert ugyan nem tudta elfogni, azonban Péter fiát sikerült foglyul ejtenie, akit át is adott a királynak. AO. IV. 263–265. Petenye fia Péter birtokainak nagy részét Druget Fülöp, majd utána unokaöccse, Vilmos kapta meg. Magyar Országos Levéltár, Mohács előtti gyűjtemény (Ol.Dl.) 1798. Vö. ENGEL PÁL: Az ország újracgyesítése, i.m. 116–117.

Szemléletesen bizonyítja ezt az is, hogy a Borsák közül a későbbiek során már csak Beke jutott ismét méltóságához.²⁰

Kopasz, aki nem akart Kőszegi János sorsára jutni, 1316 végén robbantotta ki újabb lázadását. Ez már a kezdet kezdetén is sokkal veszélyesebb volt mint az 1314. évi megmozdulás, hiszen a Borsák szövetségeseket kerestek maguknak. Igaz, Kopasz az Amadéfiakat és a Kánokat nem tudta megnyerni ügyének, azonban maga mellé állította vejét, az Erdélyben birtokos Mojs fia Mojs pohárnokmestert, valamint a Szilágyságban nagy hatalommal rendelkező Gútkeled nembeli Lothárd bán fiait, Pált, Jakabot és Jánost, illetve unokatestvérüket, László fia Lászlót, továbbá I. Károly volt zempléni ispánját, Petenye fia Pétert.²¹ Mivel a Borsák akkor fordultak szembe az uralkodóval, amikor Szerbiában Dragutin István 1316 elején bekövetkezett halálát követően a nápolyi és a magyar Anjouk megrögzött ellenfele, II. Uros szerezte meg a hatalmat, aki tüstént pusztítani kezdte a Magyar Királyság déli határvidékét, az összeesküvők a szorongatott helyzetbe került Károllyal szemben kezdetben nem lebecsülendő sikereket értek el. A Borsák tehát jól választották meg az időpontot és a szövetségeseket, ráadásul határozott programjuk volt. I. Károly 1325. október 12-én kelt oklevele azt állítja Kopaszról, hogy „némely cinkosával összeesküdött” a király meggyilkolására (*cum quibusdam suis complicibus in necem nostram conspirat*). Egy 1318. május 31-én kiállított királyi oklevél ugyanezt a vádat fogalmazza meg a Lothárdfiakkal kapcsolatosan (*ad mortem nostre Celsitudinis conspirarunt*).²² Más oklevelekből, így többek között a már hivatkozott 1317. január 2-i diplomából pedig az is kiderül, hogy az összeesküvők Károly helyére Halicsból kívántak új királyt hozni.

A lázadás leverése ezúttal komoly erőket és sok időt vett igénybe. Nem feladatunk ehelyütt az események részletes ismertetése, ezért csupán arra utalunk, hogy Kopasz utolsó várát, Sólýomkőt 1318 áprilisa körül vették be Károly

²⁰ KARÁCSONYI JÁNOS: A magyar nemzetségek a XIV. század közepéig. Bp. 1995. (Reprint) 226–233.; ALMÁSI TIBOR: Borsa nem, Kopasz. In: KMTL 121., 368.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 110–114.

²¹ A Gútkeled nemzetségről. KARÁCSONYI JÁNOS: Magyar nemzetségek, i.m. 470–542., különösen 486–487.; DRASKÓCZY ISTVÁN: Gut-Keled nem. In: KMTL 240.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 114.

²² 1325: AO. II. 217.; 1318: uo. 471., A.Okt. V. 145. A Lothárdfiakra l. még CD. VIII/5. 156–164.; ENGEL PÁL: Az ország újraegyesítése, i.m. 114.

csapatái, s ekkor maga Kopasz is fogságba esett. Az uralkodó megkímélte Kopasz életét, aki valószínűleg egy Mojssal kötött fogolycserének köszönhetően hamarosan kiszabadult. Kopasz 1318 júliusában a Kolozs megyei Topánál már Mojs seregében harcolt a király híve, Dózsa erdélyi vajda ellen, de a hadiszerencse ez alkalommal sem nekik, hanem Dózsának kedvezett. Kopasz sorsának további alakulásáról nem maradt fenn konkrét adat, Mojsról viszont tudjuk, hogy még egy alkalommal összecsapott a király seregével. Az 1320 februárja körül lezajlott bonchidai csatában azonban Dózsa erdélyi vajda és a Losonci testvérek, a székelyek ispánjai ismételten vereséget mértek Mojsra, valamint testvére, Ellősre. Az ütközetben feltehetőleg Mojs és Ellős is odaveszett (*male perierunt*).²³

Ugyanerre az időszakra esik Ákos nembeli István fiainak a megmozdulása is. Ákos nembeli Erney fia, az 1315-ben elhunyt István maga is tartományúr volt, aki Borsodban építette ki „kiskirályságát”. Hatalmát tehát I. Károly, előbb vagy utóbb, mindenképpen felszámolta volna. Abban azonban, hogy István fiai apjuk halála után szembekerültek az uralkodóval, szerepet játszott az Ákosoknak a lázadó Borsákkal, valamint Mojs fiaival, Mojssal és Ellőssel való rokonsága is.²⁴

Petenye fia Péter I. Károly elleni fellépése tehát csakis a fenti események és összefüggések ismeretében válik érthetővé. Az azonban továbbra sem tisztázható teljes mértékig, hogy milyen konkrét oka volt Péternek az I. Károllyal való szembefordulásra. Nincs tudomásunk arról, hogy az uralkodó Pétert meg akarta

²³ Uo. 114–129. A Borsák lázadásával kapcsolatos legfontosabb oklevelek a következők: 1317. okt. 23.: A.Okt. IV. 605.; 1318. aug. 9.: uo. V. 234., 1318. okt. 6. előtt: uo. 278., 1319. júl. 1. után: uo. 516., 1320. nov. 8. vagy utána: uo. 926., 1319. okt. 2.: uo. 596., 1319. okt. 17.: uo. 607., 1320. márc. 25.: uo. 734., 1320. nov. 17.: uo. 934.; 1324. dec. 21.: HÓMAN BÁLINT: A magyar királyság pénzügyei és gazdaságpolitikája Károly Róbert korában. Bp. 1921. 254–256.; 1325. okt. 12.: A.Okt. IX. 458.; 1326. máj. 14.: CD. VIII/5. 156–164.; 1317. máj. 8.: A.Okt. IV. 459.; 1318. máj. 31.: uo. V. 145.; 1329. ápr. 10.: AO. II. 394–401.; 1329. máj. 1.: uo. II. 403–404.

²⁴ KARÁCSONYI JÁNOS: Magyar nemzetségek, i.m. 109–134.; PETROVICS ISTVÁN: Ákos nem. In: KMTL 33. Ákos nembeli Istvána I. KRISTÓ GYULA: A feudális széttagolódás, i.m. passim; PETROVICS ISTVÁN: Erney, István 10. In: KMTL 197., 295.; KIS PÉTER: Ákos nembeli István, i.m. 57–78. Az Ákosok tartományuraságának felszámolása 1319 és 1320 ősz között történt. Vö. ENGEL PÁL: Az ország újragyicsítése, i.m. 127–128. A borsodi Ákosok egyébként már 1315-ben szembekerültek az uralkodóval. Ennek az évnek a tavaszán a Déva mellett megvívott csatában együtt harcoltak Kán László fiaival a királyi had ellenében, de vereséget szenvedtek. ENGEL PÁL: Az ország újragyicsítése, i.m. 111.

volna fosztani birtokaitól vagy tisztségétől, mint az Záh nembeli Felicián esetében felmerült.²⁵ Roppant valószínű tehát, hogy Petenye fia Péter Borsa Kopasz rábeszélésére, valamint saját hatalmának növelése érdekében csatlakozott a lázadókhöz. Úgy véljük, Péternek csak az első lépést volt nehéz megtennie, a dolgok azt követően már a maguk saját törvényei szerint alakultak.

Petenye fia Péter nem egyszerűen fellázadt I. Károly ellen, hanem ugyanúgy mint Borsa Kopasz, illetve a Gútkeled nembeli Lothárdfiak, ő maga is a király életére tört. Ez az adat a „Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae” című okmánytár II. kötetének megjelenése, azaz 1987 óta elvileg bárki számára hozzáférhető volt, de a kutatás valójában máig nem fordított kellő figyelmet erre az oklevélre. Magunk az említett adatra akkor akadtunk, amikor a középkori Temesvár történetére vonatkozó kútfőket gyűjtöttük össze. Sajnos, a fenti információt tartalmazó oklevél eredeti példánya nem maradt fenn, mindössze egy regeszta áll rendelkezésre a Drugeth család levéltárához tartozó források jegyzékében, amely Eperjesen (Prešov, Szlovákia) az Állami Levéltárban található. Innen közölte a regesztát Vincent Sedlák 1987-ben, majd az ő nyomán Kristó Gyula 1996-ban.²⁶ Magunk megszereztük a Drugeth család levéltáráról

²⁵ A korábban Csák Máté oldalán harcoló, majd 1321 után I. Károly hűségére tért Záh nembeli Felicián 1330. április 17-én merényletet követett el a visegrádi palotában ebédelő királyi család ellen. Az uralkodót és feleségét megsebesítő Feliciánt Károly hívei a helyszínen a felismerhetetlenségig összeszabdalták. A merényletet páratlan bosszú követte: az előkelőkből összeült országos bíróság, nyilvánvalóan királyi ráhatásra, Felicián rokonságát harmadíziglen halálra ítélte, vagyonukat pedig elkobozta. A merénylet oka máig megfejtetlen, de az előkelők ítéletleveléből arra lehet következtetni, hogy az uralkodó meg akarta fosztani Feliciánt tisztségétől (*dignitatum privatione edomare intendebat*). Minden bizonnyal Károly eme elhatározása, s nem Klára nevű lányának megbecstelenítése fordította az uralkodó ellen a felbőszült Feliciánt. Az előkelők ítéletlevelét l. CD. VIII/3. 419–427. Munkánk elkészülte után jelent meg ALMÁSI TIBOR „Záh Felicián ítéletlevelé” című tanulmánya, amelynek megállapításait már nem volt módunkban figyelembe venni. Tanulmányában Almási áttekinti a merénylettel kapcsolatos korábbi nézeteket, fontos információkat közöl magáról az ítéletlevélről és közzéteszi annak magyar fordítását is. Actas 2000/1–2. 191–197.; Vö. még CSUKOVITS ENIKŐ: Felicián. In: KMTL 216.; PETROVICS ISTVÁN: Az örjögő Felicián. Merénylet a visegrádi királyi palotában. In: HALMOS FERENC (főszerk.): Száz rejtegy a magyar történelemből. Bp. 1994.

²⁶ VINCENT SEDLÁK: Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae I–II. Bratislava 1980–1987. II. 276. sz.; A. Okl. IV. 676. Sedlák a Drugeth család levéltárának jegyzékében talált latin nyelvű regesztát saját okmánytára elvcinek megfelelően minimális mértékben átfogalmazta, keltét pedig 1317-ben állapította meg. Kristó ezt a latin nyelvű regesztát fordította magyarra, s tette

készült jegyzékben szereplő „eredeti” regesztát, amelynek átolvasásakor kiderült, hogy annak egy lényeges információja nem került át Sedlák okmánytárába. Az alábbiakban ennek a regesztának a szövegét közöljük, vastagított betűkkel írva azt a szövegrészt, amely Sedlák okmánytárából hiányzik.²⁷

c. 1317. Donationales Caroli Regis, quibus refertur: quod Petrus filius Pechenye Regem penes Patak aegre decumbentem occidere voluerit; item quod Regem in Temesvár commorantem per conductum assasionem interfici curare intenderit; sed eodem per ipsum Regem intercepto, omnia manifestata sint; consequenter omnibus castris et bonibus ad Zemplény et Gyepvelue spectantibus, et ultro Veke protendentibus, idem Petrus Pechinye filius privatus extiterit, quodve eadem bona Philippo de Apulia oriundo, Comiti de Scepus et Ujvár, specificè castrum Zemplény, cum adpertiensibus, Jeszenő, Pethitse, Kementze, Szinna, Torna, Zaktson, Zubna, Vadna, Pappfalva, Tamkafalva, Jankofalva, Hankfalva, Laczafalva, Hazina, Homonna, Prepkafalva, Plempnafalva, Garagina, Kajnafalva, Kepla, Luka, Halatskafalva cum illis ipsis Limitibus et pertinentiis, cum quibus Petrus filius Pechinye usuabat, collata extiterint.

Ezek szerint Petenye fia Péter nem is egy, hanem két alkalommal tört a király életére. Sajnos, ezek idejét nem tudjuk pontosan meghatározni. Konkrét időpontra ugyanis a kivonat nem utal, s valószínű, hogy ezt a regesztát alapjául szolgáló, időközben eltűnt vagy megsemmisült, minden bizonnyal 1317-ben kiadott eredeti oklevél sem tartalmazta. Figyelembe véve azonban, hogy a Patak melletti merényletet Petenye fia Péter személyesen kísérelte meg, ezért erre csakis olyan időpontban kerülhetett sor, amikor Péternek még szabad bejárása volt az uralkodóhoz, vagyis amikor még nem derült ki róla, hogy ő is az összeesküvők egyike. Úgy véljük, hogy ez a merénylet 1316 utolsó hónapjában történhetett, hiszen a Borsa Kopasz vezette lázadás 1316 decemberében robbant ki, s az uralkodó 1317. január 2-án már hűtlennek nevezte Pétert. Tovább bonyolítja

---

közzé az Anjoukori Oklevéltárban ugyancsak (1317.) évi kelettel. Engel Pál tanulmánya Sedlák okmánytára II. kötetének megjelenése előtt készült, így Engel nem ismerhette a szóban forgó regesztát.

²⁷ A regesztát megszerzésében dr. Ivan Chalupceky úr, a Lőcsei Levéltár (Levoča, Szlovákia) nyugalmazott igazgatója volt segítségemre. Szívességét ezúttal is hálásan köszönöm.

azonban a helyzetet az a körülmény, hogy az Engel Pál által összállított itinerárium szerint I. Károly 1316–17-ben nem fordult meg az ország északkeleti részében.²⁸ E látszólag súlyosnak tekinthető ellenérv dacára is fenntartjuk azt a véleményünket, hogy a Patak melletti merényletre 1316 decemberében kerülhetett sor.

Rendkívül érdekes a regesztának az az információja is, hogy egy másik alkalommal Károlyt Temesvárott próbálták megölni. Ez a gyilkossági kísérlet ugyancsak Petenye fia Péter számlájára írandó. Igaz, ebben a merényletben a szemléni főúr személyesen nem vett részt, de ő bérelte fel a király életére törő orgyilkost.

Az a tény, hogy I. Károlynak Temesvárott is megpróbálták kioltani az életét, nem új keletű. Fraknoi Vilmos 1899-ben a Turul hasábjain közzétette I. (Nagy) Lajos király 1355. március 27-én kelt oklevelét, amely a csanádi káptalan 1420. évi átíratában maradt fenn. Ebből megtudjuk, hogy I. Lajos Vásári Miklós esztergomi érseknek, az Anjou-kor egyik legkiválóbb főpapjának és diplomatájának, valamint testvéreinek, Tamásnak és Jánosnak, a királyi udvar lovagjainak adományozta a Csanád megyei Rohonca, Nagyfalu, Veresmart és Harmad nevezetű birtokokat.²⁹ Nagyfalu és Rohonca a XIV. század elején [Hasznosi] Aydua testvéreinek, Miklósnak a kezén volt. Mivel Miklós örökösök nélkül távozott az élők sorából, ezért Nagyfalu és Rohonca a király kezére került. Így vált lehetővé újbóli eladományozásuk 1355-ben.³⁰ Számunkra sokkal izgalmasabb a másik két falu története. Ezek ugyanis, miként az I. Lajos 1355.

²⁸ ENGEL PÁL: Az ország újragyicsítése, i.m. 137–138. Az Anjou-kori Oklevéltár IV. kötete, amely az 1315–1317 között keletkezett okleveleket öleli fel, szintén nem tartalmaz olyan adatot, amely szerint I. Károly (Sáros)patakon vagy Patak közelében tartózkodott volna.

²⁹ FRAKNÓI VILMOS: Genealógiai kérdések. (Pór Antalnak ajánlva.) Turul 1899. 135–138. Az oklevél szövege a 136–138. oldalakon található. Fraknoi ebben a cikkben tisztázta Vásári Miklós esztergomi érsek származását. Vásári Miklósról még: PÓR ANTAL: A négy Miklós. Századok 1902. 601–614., 716–728.; CSUKOVITS ENIKŐ: Vásári Miklós. In: KMTL 721.

³⁰ Nagyfalu azonos a Pécskától (ma: Pecica, Románia) délnyugatra fekvő Temcsnagyfaluvall (ma: Satu Marc, Románia). Az egyházas helynek számító Rohonca, ahol a tatárjárás előtt Szent Mihály tiszteletére szentelt monostor állott, az idők során elpusztult. Pontos helye ismeretlen, bizonyára Nagyfalu közelében feküdt. GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I. Bp. 1963. 865., 868. Vö. még CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I. Bp. 1890. 700., 702.; BOROVSZKY SAMU: Csanád vármegye története 1715-ig I-II. Bp. 1896–1897. II. 404., 518.

évi okleveléből kiderül, István fiainak, Miklósnak és Fülöpnek a birtokában voltak a XIV. század elején. A szóban forgó kútfő azt is elmondja, hogy az említett Miklós és Fülöp nyíllal akarta megölni I. Károlyt abban az időben, amikor a király Temesvárott tartotta a székhelyét (... *qui quondam divum regem Karolum... dum in Themeswar residenciam faciebat, propriis eorundem ictibus sagittarum interimere voluerunt...*). Az oklevél nem említi, hogy I. Károly megsebesült volna a merényletben. Azt azonban elmondja, hogy – mivel Miklós és Fülöp a hűtlenség vétkének esetei közül a felségsértés bűnébe estek, ezért – a király örökre száműzte őket, továbbá elkobozta valamennyi Csanád megyében fekvő birtokukat, így Harmadot és Veresmartot is.³¹

Sajnos, a szóban forgó kútfőben szereplő Miklósról és Fülöpről azon túlmenően, hogy apjukat Istvánnak hívták és Csanád megyében voltak birtokosok, mást nem tudunk. Az általuk megkísérelt merénylet időpontjáról is csak az állapítható meg az 1355-ben kelt diploma alapján, hogy 1315 és 1323 közé helyezhető. Mégis roppant csábító az 1317. és az 1355. évi oklevelek adatainak összekapcsolása és annak feltételezése, hogy Miklóst és Fülöpöt Petenye fia Péter bérelte fel I. Károly meggyilkolására. Ebben az esetben viszont joggal gondolhatunk arra, hogy az orgyilkosok 1317-ben próbálták meg eltenni láb alól a királyt. Az Engel Pál által összeállított itinerárium tanúsága szerint I. Károly 1317-ben két alkalommal is huzamosabb ideig tartózkodott Temesváron:

---

³¹ FRAKNÓI VILMOS: Genealógiai kérdések, i.m. 137. Harmad az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék szerint nem tartozott Csanád megye gazdagabb települései közé. Valószínűleg a török hódoltság alatt pusztult el. 1723-ban *praedium*ként említik. Ma pusztja Perjámostól (Periam, Románia) keletre. GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, i.m. I. 858.; CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza, i.m. I. 697.; BOROVSZKY SAMU: Csanád megye, i.m. II. 206. Veresmart Harmadnál jelentősebb falu volt, ám ez sem tartozott a legvirágzóbb települések közé Csanád megyében. A falu közelében rév működött. Veresmartot I. Károly 1322/23-ban Becsei Imre lévai várnagynak adta, aki néhány évvel később egy újabb csere keretében visszajuttatta azt a királynak a Hódvásárhely melletti Batida (Bod-hida) és Bodgorzsájá birtokok ellenében. Ezután adományozta I. Lajos Veresmartot Vásári Miklósnak. Az 1552. évi Maros-völgyi hadjáratok során pusztulhatott el. A Maros jobb partján, Szemlaktól (ma: Semlac, Románia) délnyugatra, az egykori Salánk és Pabar között feküdt. GYÖRFFY GYÖRGY: Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, i.m. I. 877.; CSÁNKI DEZSŐ: Magyarország történelmi földrajza, i.m. I. 706.; BOROVSZKY SAMU: Csanád megye, i.m. II. 627.; BLAZOVICH LÁSZLÓ (szerk.): A Körös–Tisza–Maros-köz települései a középkorban. Szeged 1996. 315–316.

február 24. és május 31., valamint november 27. és december 20. között.³² Péter, miután az első gyilkossági kísérlettel kudarcot vallott, mást nem tehetett, mint hogy bérgyilkosokat keresett. Egyébként sem volt járatos az ország délkeleti felében, különösen nem Temesváron, ahová I. Károly ekkoriban visszahúzódott.

Nem vitatjuk: még további bizonyítékok szükségesek annak egyértelmű alátámasztására, hogy Miklós és Fülöp Petenye fia Péter felbujtására akarta megölni a királyt. Az azonban tagadhatatlan, hogy az eredeti regesztának a Sedlák-féle okmánytárból kimaradt információja szerint I. Károly elfogta Petenye fia Pétert, s így vált minden világossá (... *sed eodem per ipsum Regem intercepto, omnia manifestata sint...*). Ez a körülmény pedig magyarázatul szolgálhat arra vonatkozóan is, miért nem sebesült meg a temesvári merényletkor az uralkodó. Nem zárható ki ugyanis, hogy az orgyilkosok, közvetlenül tervük végrehajtása előtt, lelepleződtek.

Végezetül még ide kívánkozik néhány rövid megjegyzés. Petenye fia Péter, Borsa Kopaszhoz hasonlóan, később fogolycsere révén nyerhette vissza a szabadságát. Ezt követően ment csak Erdélybe és csatározhatott Mojs fia Mojshoz, akivel azután együtt harcolt a király ellen. További sorsa ismeretlen. Akárcsak a fiáé, akit 1317 tavaszán ejtethetett foglyul Ákos nembeli Mikcs és adott át a királynak. Petenye fia Péter merényletei adalékul szolgálnak annak megértéséhez is, hogy I. Károly miért állt olyan kegyetlen bosszút Záh Feliciánon. Miután személye hosszú időn keresztül merényletek örökös céltáblája volt, hatalmának 1323. évi végleges megszilárdulását követően már valóban olyan helyzetbe került a király, hogy bárkit viszarenttenthetett egy uralkodó ellen tervezett gyilkossági kísérlettől.

---

³² ENGEL PÁL: Az ország újraegysítése, i.m. 137–138.